

השחורות, שהופיע בשנות החמישים בהוצאת "דביר", היה בשעתו, לי ולבני-גילי, ילידי הארץ וחניכיה—תלמידי כיתות גבוהות בבית-הספר היסודי ותלמידי בית-הספר התיכון—המפתח לעולמם של היהודים, ששנים אחדות קודם-לכן התהפך עליהם באופן נמר וזכור ואכזרי כל-כך. שעות-הקריאה ההן זכורות לי עד היום כאחת החוויות המזועזעות שפקדוני כקורא.

כאשר הגיעו לידי בימים אלה שלושת הכרכים של ק. צטניק, ידעתי כי יהיה זה עימות ביני לבין אותו קורא בגיל-העשרה, בין טעמי ותחושותי אז לטעמי ודרישותי היום. וכמצופה, במקרים כגון אלה, היתה הפגישה המחודשת בלתי-נעימה ומאכזבת, והקריאה היתה כמעט בלתי-אפשרית. הציפיות שלי השתנו וספריו של ק. צטניק לא הצליחו להעיר בי אותו זעזוע הזכור לי מאז.

ספריו של ק. צטניק אינם ספרות. לא בעיני צוב הדמויות, לא בארגון העלילה, לא בריאיון ולא בלשון שהיא חסרת איכות מינימלית. אולם, כפי שכבר אמרו לפני, אין השואה, אותו מאורע קרדינלי שקרע את דבריימי האנושות לשנים—לפני ולאחרי—ניתן לביטוי בכלים ספרותיים.

במאמץ בלתי-נלאה להגדיר מהי שירה, אמר וורדסוורת הזכור לטוב כי שירה היא "ריגוש שנוכרים בו בשלנה". אם אכן זהו התנאי הרי כיום ספרות שמעמידה את השור אה במרכזה היא בלתי-אפשרית. אולי נדרש מירווח של זמן, ואפשר עוד יותר כי גם בעתיד הנראה לעין לא יימצא אותו מירווח גואל וחוויה זו תוסיף ותזעזע את הנפש ימים רבים.

מצד שני, דומה כי בתנאים הנתונים אין הספרות יכולה להתעלם מן השואה. לכן עשויה חוויה זו להיקבע לא במרכזה הגלוי של היצירה כי אם במרכזה הסמוי, כאשר הסיפור עצמו מעוגן בחיים-שמכאן והיא רוחשת תמיד מתחת לפני-השטח, קיימת ולא-נראית, ורק לעתים נדירות היא פורצת ונעלמת כלעומת שבאה. כפי שהראה לנו זאת אהרן אפלפלד בסיפוריו, ויהודית הגדל על-פי דרכה, בפחות הצלחה אך באומץ

העם המשרת את הכלל, ובמוחו ובעטו הוא עושה את שליוותו. דומה דב סדן לזקן שקנה חכמה ונסיון והוא צופה משחקם של נכדים שובבים וחצופים, ומראש מקובל עליו שכל בניינם בנין ילדים המכוון להריסה בלבד.

בכל הוויכוחים שומר סדן על מידת ענוה וצניעות, על כיבוש היצר ועל הנחת וההשקט, המאפיינים תלמיד-חכם כמותו. המזיגה הנדירה של הבקי ושל החריף, שהוא מקיין מה למעשה ולהלכה, אינה ממלאת את לבו גאוה. אדרבה: את כל בקיאותו וחריפותו הוא משקיע בבירור מהותם של חילוקי-קידעות, ליבון ההשקפות וניתוח רכיביהן, ורק לאחר-מכן הוא מסיק את מסקנו. תיו. כך דרכו בכל עשרים-ושלש המסות הכלולות בספר. דומה כאילו ככל פולמוסן גדול קורץ סדן למתנגדיו: יש לי בשבילכם תירוצים למכביר; תנו לי רק את השאלה והריני משיב לכם על אחת שבע.

כל ההסברים שופעים בקלות ובנחת, ולא ניכר בהם כל מאמץ-יחור. הכתיבה על הדברים העומדים ברומו של עולמנו והנוגעים עים לאחת השאלות הגורליות ביותר בדור רות האחרונים—עם ואלוהיו—שובה אל הלב, כאילו בלע סגנונו של דב סדן את כל משקלן של השאלות והתשובות ולא ניכר כי בא אל קרבו. זוהי אמנות ההבעה הסדנית, שלא נחקרה עדיין והיא ראויה לשמש נושא לדיסרטציות של תלמידי-חכמים צעירים.

י. פ.

ק. צטניק

"בית הבובות" של ק. צטניק היה הספר שבעודי נער הביא לתודעתי את זעזוע השור אה. הספר בעל הפריכה השחורה והאותיות

* ק. צטניק: סלמנדרה—כרוניקה של משפחה יהודית במאה העשרים: כרך ראשון, "סלמנדרה", 189 עמ' + "העימות", 222 עמ'; כרך שני, "בית הבובות", 228 עמ'; כרך שלישי, "פיפל", 224 עמ'. הוצאת שקמונה, חיפה, 1971—1972.

הראוי לכבוד, ב"חצר של מומו הגדולה". בעדותו בפני בית-המשפט אשר שפט את אדולף אייכמן אמר ק. צטניק כי אין הוא רואה עצמו כסופר הכותב ספרות, ואת ספריו הגדיר ככרוניקה. אף-על-פי-כן, אותן תכונות המאפיינות כתיבה תעודית אינני מוצא בספריו. קראתי יומנים ששרדו, עיינתי בעדויות השמורות בארכיונים, ראיתי קטעי סרטים תעודיים—הדברים הדלים, היבשים והמאופקים, הדברים היודעים מה-מוגבלים הם כליו של האדם לספר את קורות אותה אימה העבירו לי, לקורא המבוגר, רב-יתר מספריו של ק. צטניק. דומה כי ק. צטניק נפל בין הכיסאות, בין הספרות לכרוניקה. אולם לגבי, על-כל-פנים, עשו ספריו של ק. צטניק את שליחותם באור-תם ימים שהנפש היתה רכה ונוחה להתר-שם, וזה שכרם.

ח. ב.

הלוך ושוב

ליאת תבור, בת-קיבוץ שבעלה נהרג, יר-צאת ללונדון אחרי מלחמת 67 ומתאכסנת בביתו של ד"ר סרקין, ידיד-נעורים של סבה. תכלית נסיעתה להסתלק מסכיבה המ-טילה עליה חובות והמתיחסת אליה כאל "סמל"—אלמנת קצין שנפל. החברה הס-גורה והקרובה מטילה עליה חובות מעיקות, ונדמה לה כי בלונדון תוכל להיות חיים עצמאיים וחדשים. "לא באה לכאן אלא בשביל להסתלק מכל הדברים הללו שהעיי-קו על נעוריה: ההתחייבות המתמדת להג-שים דבר שחלמו הוריה, להיעשות תמצית של עקרון, תוצר של עבודת-קודש חינוכית, בחיל ורעדה. הן לא באה ללונדון אלא בש-ביל לגלגל שנה צמחית בעיר זרה, ואולי להיות לזמן-מה דמות משנית בסיפור-חיי-הם של אחרים, ודוקא להיתלש מאחריות ומרגשות עמוקים. רק לפטפט את ימיה באנגלית שטחית מצטעצעת רצתה, ולקיים חיים בלי לשון, בלי אחיזה של ממש, בלי עבר, בלי דעת" (ע' 163).

* נתן שחם: הלוך ושוב; עם עובד / ספריה לעם, 1972; 234 עמ'.

לאור הכתוב

"לאור הכתוב" הוא אסופת הרשימות השניה של רבקה גורפיין היוצאת לאור השנה, אחר האסופה "עם שירים ועם סיפורים", שהופיעה בהוצאת "מסדה". שם עסקה גור-פיין בשיר הבודד או בסיפור הבודד; כאן היא מלקטת רשימות בקורת. וכך המחברת מקדימה וכותבת: "מבחר המאמרים הפלו-רים בספר הופיע בעיקרו בעשור השנים האחרון ואינו מתימר להוות משהו שלם. המאמרים והרשימות נכתבו על ספרים שמ-טעמים שונים ניעור בלבי הצורך להעלות בכתב מה שהעליתי עם קריאתם... אין כאן נסיון של הכללה—יש כאן התייחסות לכל יצירה לעצמה, ועם זאת, כך נראה לי, עולה מן הפרטים מיתאר כלשהו של התמונה בכללותה". רשימותיה של גורפיין הן רשימות של הת-רשמות, נסיון לתאר "חוויה והתרשמות" בכתב, למען קוראים אחרים—ומכאן הנעימה

* רבקה גורפיין: לאור הכתוב; הקיבוץ המאוחד, 1972; 206 עמ'.